

AUG 2019

ONS ERFDEEL

VLAAMS-NEDERLANDS CULTUREEL TIJDSCHRIFT

VERSCHEIJNT VIERMAAL PER JAAR

62STE JAARGANG

FEBRUARI / MEI / AUGUSTUS / NOVEMBER

Hoeveel kleur verdraagt
de Vlaamse kunstwereld?

Het multiculturele onbehagen

VAN GROOTSE DADEN
TOT WANDADEN:
vier Nederlandse koloniale
monumenten doorgelicht

De nieuwe generatie in de
Nederlands-Caraïbische
literatuur

MOKHALLAD RASEM:
portret van de vluchteling
als kunstenaar

N.
o.

AUGUSTUS 2019

ONS ERFDEEL

VLAAMS-NEDERLANDS CULTUREEL TIJDSCHRIFT

VERSCHIJNT VIERMAAL PER JAAR

62STE JAARGANG

FEBRUARI / MEI / AUGUSTUS / NOVEMBER

3

Bezoek de nieuwe websites van Ons Erfdeel vzw

de lage landen

www.de-lage-landen.com

les plats pays

www.les-plats-pays.com

the low countries

www.the-low-countries.com

18

- 8 **OVER EEN VLAG EN EEN LADING**
Ons Erfdeel wordt de lage landen
LUC DEVOLDERE
- 11 **HET MULTICULTURELE ONBEHAGEN**
Over islam, natiestaat en rechtsstaat
FRANÇOIS LEVRAU
- 18 **HOEVEEL KLEUR VERDRAAGT
DE VLAAMSE KUNSTWERELD?**
ERWIN JANS
- 26 **EEN PODIUM VOOR HET NIEUWE NEDERLAND**
Tien jaar Bijlmer Parktheater
JOS NIJHOF
- 32 **IN HET SPOOR VAN DE KOEKOEK**
*Ce magnifique gâteau!, een stopmotionfilm
over het koloniale verleden van België*
KARIN WOLFS
- 38 **VAN 'GROOTSE DADEN' TOT WANDADEN**
Het koloniale debat in vier Nederlandse monumenten
EWALD VANVUGT
- 46 **SCHRIJVERS DIE NOG MAAR NAMEN LIJKEN**
Bij Virginia Loveling is vrijheid niet altijd blijheid
WOUT VLAEMINCK

26

46

- 54 **'DE TERUGGEKEERDE MIGRANT IS DE VOLWASSENE IS'**
De nieuwe generatie in de Nederlands-Caraïbische literatuur
 MICHEL VAN KEMPEN

- 69 **BETEKENIS GEVEN AAN HET BETEKENISLOZE**
Waarom we cultauteur Willy Roggeman moeten lezen
 JÜRGEN PIETERS

- 76 **EEN VOYEURISTISCH UNIVERSUM**
Over het danstheater van Peeping Tom
 MIA VAERMAN

- 86 **PORTRET VAN DE VLUCHTELING ALS KUNSTENAAR**
Theatermaker Mokhallad Rasem
 ERWIN JANS

76

- 96 **MEESLEPENDE MACHINES**
De ervaringskunst van Philip Vermeulen
 MAARTEN BUSER

- 104 **DE JOLIGE FLIEREFLUITER
 VAN DE ROOTSMUZIEK**
*Roland Van Campenhout speelt
 op zijn 75ste nog altijd in de zandbak*
 DIRK STEENHAUT

- 112 **DIT LEES JE OP DE-LAGE-LANDEN.COM**

- 114 **GRANDIOZE WOEDE**
Vallen is als vliegen van Manon Uphoff
VIRGINIE PLATTEAU
- 118 **DOOD DOET LEVEN**
De geesten van Yves Petry
FRANK HELLEMANS
- 120 **BIECHT VAN EEN MOEDER**
Nachtouders van Saskia De Coster
DELPHINE SEGHERS
- 122 **ALS ER AL EEN VERHAAL IS, IS HET OVERAL**
Holisme volgens Maartje Wortel
LISE DELABIE
- 125 **ONTSNAPPEN AAN DE ZUIGENDE KLEI**
De onverwachte rijkdom van Altena van Jan van Mersbergen
LIDEWEY VAN NOORD
- 127 **DE WORSTELING BLIJFT**
Voorwaarts van Eva Meijer
LIESBETH D'HOKER
- 130 **HOE DE LEZER TE PRIKKELEN**
Drie romans van Anne Eekhout
MAARTEN DESSING
- 133 **EEN NARCIST MET DEPRESSIES**
De hoogstapelaar van Wessel te Gussinklo
JAAP GRAVE
- 136 **TE VEEL TIJDVERDRIJF**
Zout van Marc Reugebrink
SEBASTIAAN KORT
- 138 **ONREGELMATIG GENOEG**
Een bloemlezing van Victor Vroomkoning
PIET GERBRANDY

120

122

138

140 **HET ZWAALS, WAARIN HET BROEIT EN ZINDERT**

zeesnede van B. Zwaal

AD ZUIDERENT

143 **MORELE HARDELEERSHEID**

Linda Polman en Jan Hunin over de Europese 'vluchtelingencrisis'

CYRILLE OFFERMANS

148 **DE DROOMFABRIEK BRUSSEL**

Brutopia van Pascal Verbeken

LEN BUGGENHOUT

151 **DE VERSLUIERING BEHOUDEN OF ALLES ONTBLATEN?**

Discretie van Peter Venmans versus Echte pretentie van Joost de Vries

MARNIX VERPLANCKE

153 **GELOVEN NA NIETZSCHE**

Dennis Vanden Auweele en Guido Vanheeswijck over religie

REMCO VAN MULLIGEN

143

157 **TUSSEN REALISME EN ALARMISME**

De januskop van het cultuurpessimisme

GUIDO VANHEESWIJCK

159 **VERLICHTINGSDENKER MET BLINDE VLEK**

Waarom de wereld niet naar de knoppen gaat van Maarten Boudry

ARNOLD HEUMAKERS

161 **TIJD VOOR BESCHIEDENHEID**

De wereldgeschiedenissen van Nederland en Vlaanderen

MAÏKA DE KEYZER

164 **GLIMPEN VAN HET GEWONE LEVEN**

Over Wijnenwereld. Vrouwen in de middeleeuwse stad

AN FAEMS

153

164

167 **WETENSCHAP ALS GODSBEWIJS**

*Jan Wim Buismans
cultuurgeschiedenis van onweer*

CHRISTOPHE MADELEIN

169 **HAAT WAS DE VOEDINGSBODEM
VOOR ZIJN WERK**

*Biografie en oeuvrecatalogus van
dichter-kunstenaar Erich Wichman*

ALEID TRUIJENS

169

172 **ZELFPORTRET VAN DE ARTIEST
ALS VOYEUR-TAFELSPRINGER**

*Jan Vanriet en Guido Lauwaert
over de literaire wereld van gisteren*

FRANK HELLEMANS

175 **SPANNING TUSSEN MEDIACULTUUR
EN HUMANISME**

De literatuur draait door van Sander Bax

G.F.H. RAAT

177 **DE INHOUD KNALT ER DES TE HARDER UIT**

*Eindelijk is er een bloemlezing van
Nederlandse toespraken*

JAAP DE JONG

177

180 **UITGESPROKEN POËZIE**

*Over de bloemlezing Hardop.
Spoken word in Nederland*

KILA VAN DER STARRE

182 **EÉN TOTAAL ALLERWEGE RESONEREN**

Verborgene tuinen van Anneke Brassinga

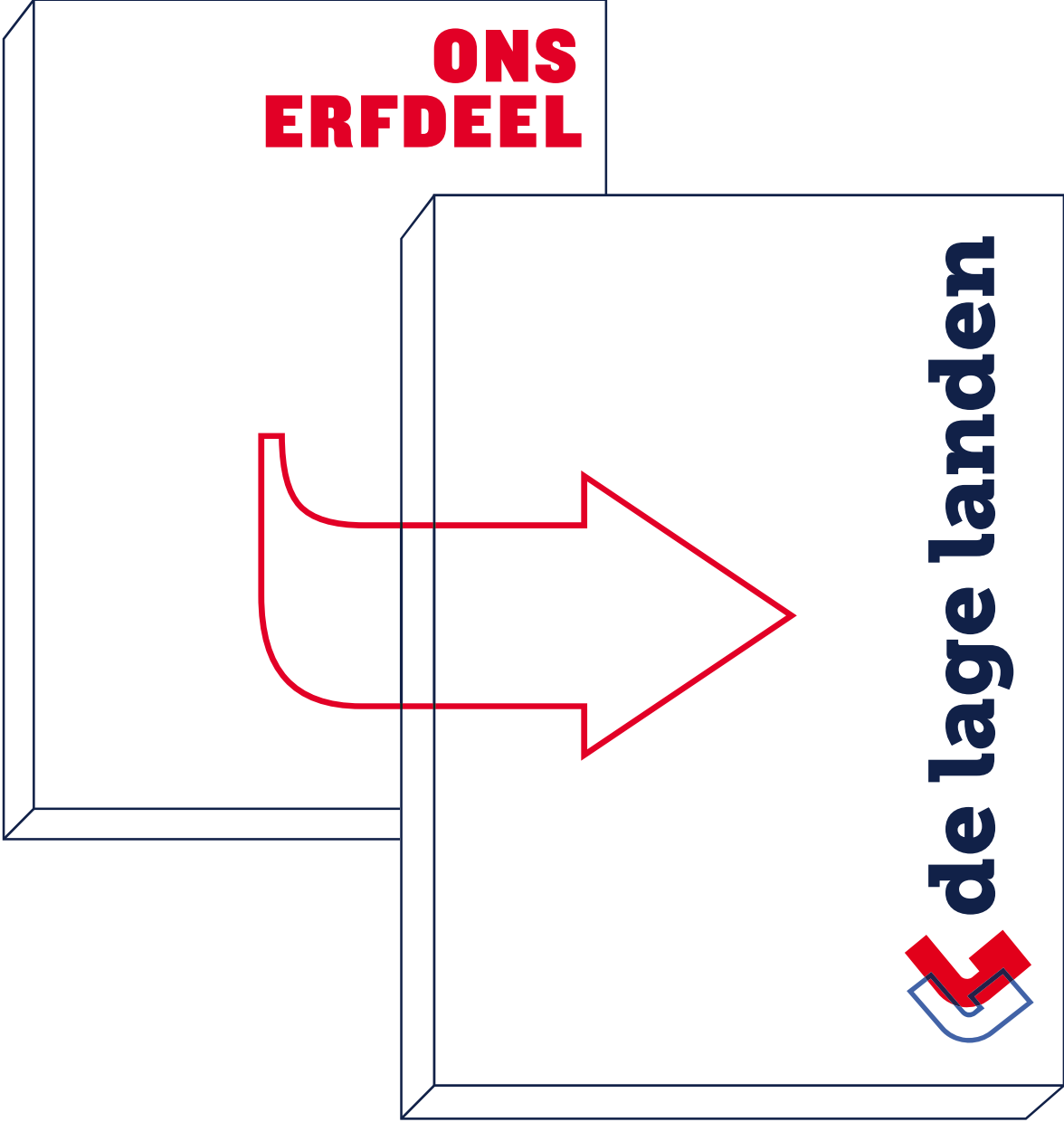
KOEN VERGEER

180

184 MEDEWERKERS AAN DIT NUMMER

186 STEUN & MECENAAT

192 COLOFON

OVER EEN VLAG EN EEN LADING

Ons Erfdeel wordt de lage landen

Op 1 april 2019 heeft de onafhankelijke culturele instelling Ons Erfdeel vzw drie ambitieuze websites gelanceerd: een Engelstalige (www.the-low-countries.com), een Franstalige (www.les-plats-pays.com) en een Nederlandstalige (www.de-lage-landen.com).

De naamgeving is helder, coherent en consistent. De Lage Landen zijn dat delta-gebied aan de Noordzee. De term heeft geen negatieve of politieke connotaties. In alles wat we doen, ligt de focus op dit gebied, dat in de praktijk meestal samenvalt met het Nederlandse taalgebied, Vlaanderen en Nederland.

We zijn dan ook van plan voortaan met deze naamgeving te communiceren. Daarom nemen we vanaf 2020 afscheid van de naam *Ons Erfdeel* voor het gelijknamige blad. Dit blad.

Daar is lang over nagedacht. Je verandert niet zomaar van naam. Toch heeft voort-schrijdend inzicht ons tot deze beslissing gebracht.

De naam is immers verwarrend: gaat het om een erfgoedblad of heeft het met er-fenissen te maken? Er kleven ook negatieve connotaties aan, en al zeker in Nederland. Ze gaan van ouderwets en oubollig tot weinig inclusief (“Ons”) en zelfs ideologisch beladen. In de loop der jaren zijn die connotaties hardnekkig gebleken. Je kunt dat betreuren, maar het is niet anders. De naam werpt barrières op, zorgt voor misverstan-den en soms onbehagen.

We hebben nu de kans om te kiezen voor een heldere, onbeladen naam. Voor een vlag die de lading dekt. Noem het een momentum. Of *kairos*: het geschikte moment, een kantelpunt dat kansen en inzicht biedt, en dat voor een ommekeer kan zorgen.

Vanaf 2020 zal dit blad dan ook net als de website *de lage landen* heten. Daarmee blijven we trouw aan wat we altijd zijn geweest en hebben gedaan.

De naam van de instelling die het blad uitgeeft, Ons Erfdeel vzw, verandert niet. Ook de vertrouwde diepgang, nuancering en kwaliteit met respect voor de traditie blijven behouden.

Wij hopen, samen met u, de toekomst van dit tijdschrift in grote letters te blijven schrijven, de tijd zelf te blijven beschrijven.

HET MULTICULTURELE ONBEHAGEN

Over islam, natiestaat en rechtsstaat

Hoewel de islam zich al meerdere decennia in België bevindt, heeft hij zich nog niet naadloos ingeschoven in de samenleving. Uit recent onderzoek blijkt dat een derde van de Belgen zich door de aanwezigheid van de islam een vreemde in eigen land voelt. Hoe valt die distantie te verklaren? Een mogelijke uitleg is dat de rechtsstatelijke en universele principes die de contouren van elke moderne natiestaat vormen onvoldoende stroken met de tolerantiegraad die van mensen kan worden verwacht. Zo raakt de islam een belangrijke zenuw van de westerse samenleving: de plaats waar de cerebrale rechtsstaat langs het hart van de natiestaat schuurt. Wat valt daaraan te doen?

_FRANÇOIS LEVRAU

De islam is sinds de jaren 1960 in België aanwezig. Uit onderzoek (Pew Research Center, 2017) blijkt dat niet elke (autochtone) Belg zich met die aanwezigheid heeft verzoend. Zowat één op de drie Belgen zou zich in eigen land een vreemde voelen. Vier op de tien Belgen menen dat moslims hun religieuze wet willen opleggen en ruim één op de vijf Belgen meent te weten dat alle moslims gewelddadige extremistische groepen steunen. Je zou erop kunnen wijzen dat de meerderheid van de Belgen dus geen problemen heeft met de islam, maar dat zou nogal argeloos zijn. Het punt dat uit het onderzoek naar voren komt is duidelijk: een substantieel deel van de Belgen huivert voor de islam.

De reden voor dat wantrouwen lijkt vrij duidelijk. Als er over de islam wordt bericht, word je haast altijd met negatief of controversieel nieuws geconfronteerd: de islamitisch geïnspireerde terreuraanslagen en de terreurdreiging. De islam komt ook frequent in beeld bij specifieke vragen over de plaats van religie in een seculiere samenleving. Moeten scholen voorzien in halal maaltijden? Mogen ambtenaren met een hoofddoek werken? Kunnen studenten verwachten dat er geen examen zal plaatsvinden op een islamitische feestdag? Moeten zwembaden uren voorzien waarin mannen en vrouwen gescheiden kunnen zwemmen? Wat moet een ambtenaar die de huwelijksceremonie leidt met iemand die weigert hem of haar de hand te schudden? Dit zijn niet alleen “lastige” vragen omdat men niet altijd weet wat erop te antwoorden, maar ook omdat ze ons terug in de tijd lijken te katapulteren. Dacht men dat religie sinds de jaren 1960-’70 in toenemende

mate was verdwenen, dan lijkt het erop dat een bepaalde groep zich nu erg nadrukkelijk op haar religie verlaat. De vraag die daarbij weerklinkt, is de mate waarin de islam compatibel is met de liberaal-democratische rechtsstaat. Is die hoofddoek niet vooral vrouwonderdrukkend? Kunnen we de besnijdenis van jongetjes en het onverdoofd slachten van dieren wel tolereren?

Een andere reden waarom de islam de kop van Jut is, is de vaststelling dat er in bepaalde steden aparte moslimwijken ontstaan, wat de perceptie in de hand werkt dat er veel moslims zijn en dat ze zich moedwillig afzonderen. Los van de vraag of dat beeld correct is, is het duidelijk dat segregatie funest is voor een gevoel van samenhoorigheid. Als je dat allemaal bij elkaar neemt, is duidelijk waarom de islam zijn imago niet mee heeft en dat nogal wat Belgen er zich van distantiëren.

HOEVEEL DIVERSITEIT VERDRAAGT EEN SAMENLEVING?

De vele discussies over de multiculturele samenleving en met name over de plaats van de islam in de Belgische seculiere samenleving moeten worden gevoerd met verwijzing naar de principes van de liberaal-democratische rechtsstaat en dus ook naar het overkoepelende kader van de mensenrechten, die bepalen dat mensen kunnen bogen op een aantal fundamentele rechten op basis van hun mens-zijn. Het kader waarbinnen de discussies moeten worden gevoerd, ligt dus vast. Discussies over ambtenaren met een hoofddoek zijn dan vanuit rechtsfilosofisch oogpunt wel interessant, maar leiden al te vaak af van wat er werkelijk op het spel staat: de vraag hoeveel diversiteit een samenleving eigenlijk aankan. Rechtsfilosofische discussies zijn uiteraard belangrijk en de antwoorden moeten altijd binnen het liberaal-democratische kader geformuleerd worden. Maar minstens zo pertinent is de vraag of de liberale rechtsprincipes niet zo veel van een samenleving vragen dat ze op termijn corrosief wordt.

Dat nogal wat Belgen bijvoorbeeld een probleem hebben met de hoofddoek heeft wellicht vooral te maken met het feit dat de liberaal-democratische rechtsprincipes altijd worden toegepast in een context waar een groep van mensen zich al aan elkaar verbonden weet (en vaak ook al, of minstens ten dele, op een moment voordat de rechtsstaat er kwam) door gedeelde gebruiken, tradities, overtuigingen, of door een gedeeld verleden en een gemeenschappelijke taal. Een gebrek aan tolerantie voor de islam hoeft daarbij niet altijd laatdunkend te worden weggeschoven als een teken van bekrompenheid, misplaatst conservatisme of, erger nog, xenofobie en islamofobie. Het kan ook begrepen worden als een indicatie van het gevoel bij sommige mensen dat een bepaalde culturele identiteit niet meer kan of mag worden geclaimd, op een moment dat (islamitische) minderheden juist wel en vaak erg expliciet vanuit hun identiteit erkenningsclaims formuleren.

Door de impact van internationale verdragen en door de codificatie van universele rechten in nationale wetgeving werd het (culturele) zelfbeschikkingsrecht van de meerderheidsgroep enigszins beperkt. Dat is vanzelfsprekend een goede zaak voor de minderheden omdat die anders onderdrukt zouden kunnen worden door de culturele meerderheidsgroep. Maar tegelijk is het voor die laatste groep moeilijker ge-

worden om haar culturele eigenheid uit te drukken, te bestendigen en door te geven aan de volgende generatie.

Opmerkelijk is dat veel vragen om erkenning door moslims juist worden geventileerd omdat zij het gevoel hebben dat hun identiteit onvoldoende wordt erkend op een manier die voor de meerderheidsgroep zo vanzelfsprekend is. De meerderheidsgroep, zo wordt dan geopperd, is zich simpelweg niet van haar privilege bewust en daarom moeten de autochtone tradities en praktijken worden bijgesteld. Het is natuurlijk maar vanuit welk standpunt je het bekijkt. Bevoorrecht de (christelijk geïnspireerde) vakantiekalender de christelijke gemeenschap, die met Kerstmis en Pasen de tijd krijgt om haar feestdagen te vieren, terwijl de moslimgemeenschap haar feestdagen niet op een vergelijkbare wijze opgenomen ziet in de kalender? Of is de samenleving nu zo gesecculariseerd dat die kalender gemeengoed is geworden en niemand nog bevoordeelt of benadeelt? Krijgen minderheidsgroepen vergelijkbare aandacht in het onderwijscurriculum of wordt alles toch vooral vanuit een eurocentrische bril voorgesteld? Is er op de openbare omroep voldoende aandacht voor de multiculturele diversiteit of passeert alles nog te veel langs de Vlaamse autochtone trechter?

De paradox is dus dat de (westerse) natiestaten zich door de universele rechten steeds minder konden terugtrekken in hun eigen cultuur en minder sterk assimilatie konden afdwingen, terwijl diezelfde rechten juist voor de proliferatie en erkenning van diversiteit hebben gezorgd. Waar de natiestaat zich dus steeds minder kon definiëren als een eigen groep met een eigen cultuur, kregen minderheidsgroepen meer manieren die hen toelieten te zeggen: dit zijn wij en op deze punten willen wij erkend worden, zodat wij onze cultuur kunnen doorgeven aan onze volgende generatie.

Dat belet niet dat de meerderheid nog altijd dominant is, en zeker niet over minder rechten beschikt dan de minderheidsgroepen. Ook de meerderheidsgroep kan nog altijd haar cultuur aan de volgende generaties doorgeven. Ze moet daarbij alleen respecteren dat andere groepen gelijke rechten hebben. Dat heeft tot gevolg dat sommige tradities in het gedrang komen wanneer blijkt dat minderheden die als racistisch beschouwen – denk aan de discussie over Zwarte Piet. Dat kan bijna niet anders dan tot maatschappelijke verwarring en een multicultureel onbehagen leiden.

Bovendien is het zo dat de neutrale overheid, die diversiteit mogelijk maakt, toestaat dat haar burgers onverschillig of zelfs (tot op zekere hoogte) intolerant zijn ten opzichte van die diversiteit. Niemand wordt gevraagd het met de islam eens te zijn, niemand wordt verplicht naar Turkse winkeltjes te gaan en niemand wordt verondersteld blij te worden bij het zien van een hoofddoek in de straat. Het is dus niet omdat het kan worden beargumenteerd dat ambtenaren inderdaad met een hoofddoek mogen werken, dat iedereen ook voor die beslissing moet applaudisseren.

Kleurloze rechtsprincipes worden altijd beleefd in lokale contexten met een geschiedenis en een “culturele couleur”

DE ANATOMIE VAN DE IDENTITEIT: ‘FLESH AND BONES’

Zoals gezegd: discussies over de multiculturele samenleving moeten met de ratio worden beslecht – door te verwijzen naar de rechtsprincipes. Als het enkel zou afhangen van de rechtsprincipes die objectief, neutraal en redelijk zijn, dan zou met het verstrijken van de tijd iedereen wel zien dat er eigenlijk geen probleem is: vrijheid is blijheid, mondiale rechtvaardigheid ligt binnen handbereik en identiteitsgebonden conflicten zijn aftands.

Maar mensen kunnen die rechtsprincipes ervaren als iets wat al te zeer top-down op de eigen identiteit wordt gedropt. Ze zijn dan wel voor gelijkheid, vrijheid en solidariteit, maar aanvaarden (of begrijpen) niet altijd de consequenties van die principes. Als de vragen over het dragen van een hoofddoek of het verkrijgen van halal voedsel vanuit het principe van godsdienstvrijheid niet absurd zijn, waarom leiden die vragen dan tot zoveel onrust? Moslims maken toch gewoon gebruik van een fundamenteel recht, of willen hun claims alleen maar aan de grondwet getoetst zien?

Het punt is dat de “kleurloze” rechtsprincipes altijd worden beleefd en geclaimd in lokale contexten met een bepaalde geschiedenis en een “culturele couleur”. De rechtsprincipes vormen als het ware het gedeelde “skelet” waarrond elke westerse natie is opgetrokken, maar het “vlees” – zeg maar “het hart” – is particulier. De toegenomen migratie en de islamitische profilering lijken voor hartruis te zorgen, een geluid dat ontstaat wanneer de bloedstroom weerstand ondervindt. Het multiculturele onbehagen dus.

Wat omvat dat “vlees” van een samenleving dan precies? Wat bedoelen mensen wanneer ze het hebben over “onze identiteit” en “onze cultuur”? Het is iets wat naar boven komt in de mate dat het contrasteert met “iets anders”. Een goed voorbeeld is de al aangehaalde Zwarte Piet. Vooraleer de “zwartepietendiscussie” losbarstte, zullen weinig mensen gedacht hebben dat Zwarte Piet een wezenlijk element van de eigen cultuur is. Maar op het moment dat aan die traditie wordt geraakt, wordt bij veel mensen toch een gevoelige snaar beroerd.

LINKS VERSUS RECHTS

Niet zelden wordt de islam voorgesteld als een religie die geen plaats zou hebben in een moderne samenleving omdat ze niet compatibel is met de rechtsstatelijke principes die het *skelet* vormen van die samenleving. Maar misschien gaan de debatten wel primair over de mate waarin de islam compatibel is met de cultuur – het vlees – van een westerse natiestaat. Dat is wellicht een reden waarom ook “goed geïntegreerde moslims” (die de Nederlandse taal spreken, een goedbetaalde job hebben en actief participeren aan de Vlaamse samenleving) en “cultuurmoslims” (die niet meer geloven, maar uit een vorm van nostalgie of groepsgevoel deelnemen aan een aantal islamitische praktijken) zich nog altijd niet in algemene zin aanvaard voelen. Ondanks hun inte-

gratie zijn ze nog altijd niet volledig in de gratie van de meerderheidsgroep gevallen. Dit gegeven kun je dan op twee manieren framen.

Politiek links ziet in die ongemakkelijke situatie een bewijs voor racisme, xenofobie of islamofobie van leden van de meerderheidsgroep omdat die zich onvoldoende hebben aangepast aan “het skelet”,

de rechtsprincipes die wel varen bij mensen die tolerant zijn en respect tonen. Blijkbaar heeft niet iedereen zich neergelegd bij de consequenties van die rechtsprincipes, want wie voor gelijkheid en vrijheid is, moet aanvaarden dat de staat die gelijkheid en vrijheid voor iedereen en in dezelfde mate opbrengt. Als jij wilt leven volgens jouw visie op het goede leven, dan moet je toestaan dat anderen – in dit geval moslims – dat ook wensen.

Politiek rechts begrijpt dit eerder als een vorm van zijnsverlies (“het vlees”) omdat de meerderheidsgroep zich niet langer kan bedienen van culturele assimilatie. De woorden Belg en Vlaming bestaan nog wel als indicaties van iemand die op het Belgische of Vlaamse grondgebied woont of is geboren, maar het wordt steeds minder vanzelfsprekend om Belg of Vlaming te begrijpen als een verwijzing naar een aparte etnisch-culturele groep die over eigen rechten en tradities beschikt omdat die rechten gebonden zijn aan universalistische principes en omdat de tradities door “minderheidsrechten” in toenemende mate worden “gemulticulturaliseerd”.

Afhankelijk van waar iemand zich op het politieke spectrum positioneert, wordt dan met verschillende “oplossingen” geschermd, zoals: migratiestop (geen nieuwkomers), sterke assimilatie (aanpassen), segregatie (ieder op zijn manier met een terughoudende overheid), secularisme of passief pluralisme (religie alleen in de privésfeer), inburgering (nieuwkomers moeten onze samenleving leren kennen), constitutioneel patriottisme (samen een nieuwe grondwet maken op basis van liberale principes die lokaal worden ingevuld), multiculturaliteit of actief pluralisme (gelijk respect voor verschil), interculturaliteit (elkaar leren kennen door elkaar te ontmoeten), ...

Het “multiculturele onbehagen” toont aan dat de rechtsstatelijke principes en hun gevolgen niet alleen top-down mogen worden opgelegd aan de samenleving, maar het best ook bottom-up (*from the heart*) worden aanvaard, wil die samenleving niet bezwijken onder het gewicht van haar eigen principes. Een neutrale staat floreert nog altijd het best wanneer mensen elkaar respecteren en tolereren, en ook wezenlijk overtuigd zijn van het belang van die principes.

Maar samenleven in en met diversiteit kun je niet zomaar forceren. Eerder dan leden van de meerderheidsgroep koudweg te confronteren met de multiculturalisering en pluralisering, moeten ze warm worden gemaakt voor die veranderingen. Daarbij geldt dat de claims van minderheden en die van de meerderheid op voet van gelijkheid moeten

*Een neutrale staat floreert
het best wanneer mensen
wezenlijk overtuigd zijn
van het belang van
respect en tolerantie*

worden behandeld. Een niet onbelangrijke bedenking hierbij is dat die “autochtone meerderheid” op termijn door de toenemende diversiteit uiteindelijk zelf één van de minderheidsgroepen zal worden. In sommige steden is dat al het geval.

EN NU?

Hoe moet het verder? Drie pragmatische vuistregels kunnen de stabiliteit in de samenleving ten goede komen.

Ten eerste vergt het welslagen van de multiculturele samenleving tijd. Dat houdt in dat bepaalde aspecten van de multiculturalisering soms even on hold moeten worden gezet. Door een gebrek aan maatschappelijk en democratisch draagvlak zouden bepaalde maatregelen contraproductief en destabiliserend kunnen zijn. Zo is het huidige klimaat in België bijvoorbeeld niet van die aard dat de bevolking ontvankelijk is voor politieagenten met religieuze tekens. Het beeld van agenten met hoofddoeken zou ertoe kunnen leiden dat het politionele gezag vermindert en zelfs niet meer wordt aanvaard. Omwille van de maatschappelijke stabiliteit kun je er dan ook voor pleiten om géén levensbeschouwelijke tekens toe te laten. In ieder geval moet de discussie rustig kunnen worden gevoerd, in de wetenschap dat de samenleving niet wordt ontregeld door de uiteindelijke beslissing (wel of geen religieuze tekens bij agenten).

Ten tweede heeft de samenleving de plicht om immigranten te helpen, maar niet de plicht om dat te doen tegen de prijs van het eigen behoud. Dat geldt zeker wanneer de samenleving goede redenen kan geven voor haar eigen praktijken en waarden, en voor zover ze oprecht niet overtuigd is van bepaalde minderheidspraktijken. Als we bijvoorbeeld luisteren naar moslima's die aangeven dat ze hun hoofddoek in vrijheid dragen en dat er dus geen seksisme of misogynie aanwezig is, dan moeten we ook luisteren naar de meerderheid die aangeeft dat er geen intentie tot racisme bij de Zwarte Piet aanwezig is.

Mensen moeten discussies ook niet altijd op de spits drijven, maar zouden hun individuele en collectieve vrijheden vaker moeten begrijpen en beleven in het licht van het doel om de samenleving meer cohesief te maken. “Cohesie” zou het morele criterium kunnen zijn waaraan individueel en collectief gedrag en beleidskeuzes worden afgetoetst. In een sfeer van welwillendheid doet iedereen water bij de wijn omdat je beseft dat je nu eenmaal *samen*-leeft. Mensen moeten zich ook niet te snel verongelijkt voelen en zich wentelen in de rol van slachtoffer. Daarmee kan een vorm van morele superioriteit gepaard gaan: degene die voelt dat hem of haar onrecht wordt aangedaan, heeft een instrument in handen om de ander te beschuldigen en ter verantwoording te roepen. Dat sluit het bestaan structureel onrecht natuurlijk niet uit, en dat moet al even vanzelfsprekend bestreden worden. Maar in het leven moet je niet al te passief zijn. Passiviteit leidt tot wat Nietzsche betitelt als “slavenmoraal”, waarbij “wrok” en “frustratie” of “ressentiment” de leidende emoties zijn. Een cohesieve samenleving veronderstelt andere emoties gevoeld door actieve burgers die begrijpen dat er soms, voor het hogere goed van de cohesie, een aantal minimale inspanningen en opofferingen kunnen worden gevraagd.

Ten derde moeten immigranten en hun nazaten begrijpen dat ze (relatief) nieuw in de samenleving zijn. Ze moeten beseffen dat de samenleving zo in elkaar zit dat hun belangen soms kunnen worden ontweken. De multiculturele samenleving is nu eenmaal geen *creatio ex nihilo* en kan dus niet *ab ovo* geconcipieerd worden. Het is daarom beter dat migranten hun oordeel en erkenningsclaims soms even opschorten. Ze hebben de goodwill en de steun van de bredere samenleving nodig om het onbehagen en de vijandigheid die hun aanwezigheid vaak oproept te ontwijken.

Dat is opnieuw een pleidooi voor *realpolitik*. De multiculturele samenleving heeft tijd en gewenning nodig.

LITERATUUR

- RUUD KOOPMANS, 'De meerderheid in rechtvaardigingsnood', in: JASPER DOOMEN EN ELLIAN AFSHIN (red.) *De strijd van gelijkheid en vrijheid*, Boom, Den Haag, 2015, pp. 265-286
- FRANÇOIS LEVRAU, 'Heerst de tirannie van de minderheid? Over rechten, multiculturalisme en dialoog', *Filosofie & Praktijk*, 2018, 39(3), pp. 21-38
- BHIKHU PAREKH, 'Minority Practices and Principles of Toleration', *International Migration Review*, 1996, 30(1), pp. 251-284
- BHIKHU PAREKH, *Rethinking multiculturalism*, MacMillan, Basingstoke, 2000